

נועים אליעזר

חקרי משפט
עמותה לחקר המשפט היהודי (ע"ד)
שיעורי מורינו הגאון רבי אליעזר רוט שליט"א
שמות תשפ"ב * מס' 213

אם אדם מחוייב להכניס עצמו לסכנה להצלת רבים

לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים
המבקשים את נפשך (שמות ד', י"ט).

בדין להסתכן בספק סכנה כדי להציל חבריו מודאי סכנה

א) הנה מבואר שאם לא היו מתים דתן ואבירם, לא היה משה מחוייב לחזור למצרים משום סכנת נפשות, אף על פי שהצלת כלל ישראל תלוי בו. ויש להתבונן דהלא הסמ"ע (בסימן תכ"ו סק"ב) הביא מירושלמי שאדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חבריו, וה"נ הו"י ליה להכנס לסכנה להצלת כלל ישראל. - ועי' בספר "כלי חמדה" (פרשת שמות סימן ג').

דברי הב"י בשם הגהות מיימוני דחייב להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל

הנה הב"י בחו"מ (בסי' תכ"ו) הביא מהגהות מיימוניות (פ"א מרוצח, דפוס קושטא בהלכה ט"ו) שכתב בזה"ל: "בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב". עכ"ל. - והב"י ביאר טעמו, וכתב: "ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי הוא ספק, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא". ע"כ.

דברי הסמ"ע דחשמטת הפוסקים לזה הוא משום דלא סברי כהנה"מ

ב) אולם הסמ"ע (בסי' תכ"ו סק"ב) כתב דהשו"ע והרמ"א השמיטו דין זה, מכיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאוהו בפסקיהו, הרי דלא ס"ל הכי. - וכן פסק המשנ"ב (בסי' שכ"ט ס"ק י"ט) שאם יש סכנה להמציל, אינו מחוייב להסתכן כדי להציל, דחיי קודם לחיי חבריו, ואפילו ספק סכנה ג"כ עדיף שפיקו ידיה מודאי חבריו. אלא דצריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק

סכנה, ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך.

בתשו' הרדב"ז

ג) והנה ב"פתחי תשובה" (יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ט"ו) הביא כיו"ב מתשו' הרדב"ז (ח"ג סי' תרכ"ז) שאם יש ספק נפשות למציל, הרי זה חסיד שוטה, וספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה. - ובתשו' הרדב"ז (ח"ה סי' ר"ח) הגביל הדברים, וכתב: "אבל להציל נפש חבריו אפילו במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל, והכי איתא בירושלמי. ומכל מקום אם הספק נוטה אל הודאי אינו חייב למסור נפשו, דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דידיה סומק טפי. אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה, והוא לא יסתכן ולא הציל, עבר על לא תעמוד על דם רעך". עכ"ד.

בדברי הירושלמי

ד) ובעיקר דברי ההגהות מיימוניות הנ"ל בשם הירושלמי, כתב הנצי"ב בספרו "עמק שאלה" (פרשת שלח, שאלתא קכ"ט), שכוונת הגהות מיימוני לירושלמי (פ"ח דתרומות ה"ח) דאיתא התם: "רבי איסי איתפס בספסירא, אמר רבי יונתן יכרך המת בסדינו [ואין להצילו]. אמר רבי שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל ואנא מקטיל אנא [או אני אהרוג או אני נהרג]."

דעת האחרונים דהכבלי בנדה ס"א פליג ע"ד מהירושלמי

ה) אכן יעו"ב ב"פתחי תשובה" בחו"מ (סי' תכ"ז סק"ב) שהביא מספר "אגודת אזור" שהוכיח דתלמודין בנדה (ס"א). פליג ע"ד הירושלמי. וכיו"ב כתב בתשו' "יד אליהו" (סי' מג.) וע"ע בשו"ת "חוות יאיר" (סי' קמ"ו), וב"אור שמח" (פ"ז מרוצח ה"ח). - ויש לציין לדברי הבית שמואל (בסי' פ' ס"ק ט"ו) בשיטת הרמב"ם (פכ"א

מאישות הי"א) שאין הבעל יכול לעכב האשה שמתאוה לאכול מאכל מסויים, ולמונעה מלאכול מאכל שהוא סכנה לולד, מפני שצער גופה קודם. והקשה החלקת מחוקק (שם ס"ק כ"ב) שאם מגיע מזה לולד ספק סכנה ולה אין סכנה אלא צער, מהיכי תיתי דמכח צער תסכן הולד. ותירץ הב"ש, דאע"ג דמגיע לולד ספק סכנה מ"מ מותרת לאכול, כדאיתא בנדרים (פ'): כביסתם וחיי אחרים כביסתם קודם אע"ג דאינו אלא צער. ויעו"ב בשו"ת "בית שלמה" (יו"ד ח"ב סי' צ"ט).

דברי האיפור והיתר דא"צ להכנס לספק סכנה להציל חבריו

ו) ויעו"ב בספר "איסור והיתר הארוך" (בדין פיקוח נפש בשבת, סי' ל"ח) שכתב: "ומיהו אם בודאי היה גם הוא מסוכן עמו, אין לו לסכן גופו, מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, ואע"פ שרואה במיתת חבריו, כדדרשינן (בב"מ ס"ב.) וחי אחיך אמך. ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית". עכ"ל.

בפסקי ריקנטי כיו"ב

ובפסקי ריקנטי (סי' ת"ע) הוכיח שצריך לאבד אבר מפני סכנת חבריו, מהא דקיי"ל שבשאר איברים, מלבד הצלת עין שמרדה, אין מחללים את השבת, דדוקא עין הוי סכנת נפשות. ואם אין מחללים שבת ק"ו דצריך לתתו להצלת חבריו. - ומשמע שאם מסכן נפשו, פטור.

בתשו' "עמודי אור"

ז) והנה בתשו' "עמודי אור" (סי' צ"ו) כתב, דמה דאיירי הב"י הנ"ל בשם הגהות מיימוניות, הוא דוקא בגוונא דודאי יציל את חבריו אע"פ שהוא עצמו ימות, דבכה"ג שודאי ינצל חבריו והוא עצמו רק ספק אם ימות, חייב להציל. אבל בלא"ה לא אמרינן שיסכן את עצמו.

הערת ה'מנחת חינוך'

ח) ובעיקר דברי הב"י בשם הגהות מיימוניות, יעו"ב ב'מנחת חינוך' (במצוה רל"ז) שכתב: "ולדידי גוף דין הגהות מיימוני צ"ע, כיון דהוא רק לאו ואינו עושה מעשה כלל בהעברת הלאו, למה יתחייב להכניס עצמו בספק סכנה, והלא וחי בהם כתיב, ופיקוח נפש דוחה הכל אפילו ספק פיקוח נפש. ואי משום פיקוח נפש דאיך זה דוקא בעושה מעשה כמבואר בראשונים דימסור עצמו ולא יהרוג חבירו משום מאי חזית, אבל אם רוצים להפילו על חבירו אין צריך למסור עצמו, דאדרבה דילמא דמא דידיה סומק טפי, א"כ הוא הדין בספק סכנה ג"כ אין צריך למסור עצמו היכי דלא עביד, עיין ביו"ד סי' קנ"ז ס"א [ברמ"א], וצ"ע. - אך באמת דין זה מביא בשם הירושלמי צריכים אנו לקבלו באימה. ומ"מ למעשה צריך עיון בדין זה. - ונראה לי דע"כ השמיטוהו הראשונים, דלא סבירא להו כן". עכ"ד המנ"ח.

בדיני החיית פיקוח נפש כשיש כנגדו חי חבירו

ט) וביסוד הערת המנ"ח, תלוי במש"כ בחידושי רבינו חיים הלוי (בהל' יסודי התורה) דלדעת הרמב"ם אין רציחה נדחית כלל מפני פיקוח נפש גם בשב ואל תעשה, דאין כלל דיני דחיה דפיקוח נפש בכה"ג דחי חבירו כנגדו, ורק בהצלה חידש רבי עקיבא בב"מ (ס"ב) דחיי קודמין.

כפלונתא דבן פטורא ורבי עקיבא

י) דהרמב"ם (פ"ה מיסודי התורה ה"ב) פסק דגם בגוונא שאינו עושה מעשה אמרינן דיהרג ואל יעבור בגילוי עריות. ופליג ע"ד התוס' בסנהדרין (ע"ד): ד"ה והא כו', שכתבו שאם משליכין אותו על התינוק ומתמעך אינו חייב למסור נפשו. - וה'מנחת חינוך' (מצוה רצ"ו) הקשה ע"ד הרמב"ם מדברי רבי עקיבא, בב"מ (ס"ב), דדריש וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי חבירך, ומשמע דכשאינו עושה מעשה אינו חייב למסור עצמו עבור חבירו. - ובחידושי רבינו חיים הלוי הנ"ל, ביאר שיטת הרמב"ם, דמקור הדין הוא מדברי רבי עקיבא, דחזינן

שהוצרכנו לילפותא בגוונא שהורג בגופו את חבירו, אע"פ שאינו עושה מעשה, אמרינן בהא דיהרג ואל יעבור, ואי לאו דוחי אחיך עמך הוה אמינא דחייב להציל את חבירו גם כשבעצמו יהרג עי"ז.

דבהא דאיתא בב"מ (ס"ב), בשנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב, דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך.

ונקט הגר"ח הלוי, דחלוק מניעת הצלה לגרימת מיתה, דהא דחייך קודמין הוא לומר שאינו חייב למסור עצמו עבור חבירו. אבל כשהורג בגופו, בזה ודאי דימסור עצמו ולא יהרוג חבירו. ואדרבא רק מחמת הילפותא הוא דאינו מחוייב בכך. נמצא דמרבי עקיבא ילפינן לה.

בגדר מאי חזית

יא) דהנה ביזמא (פ"ב): ובסנהדרין (ע"ד). אמרינן, דכשהגויים אונסים אותו להרוג את חבירו, דיהרג ולא יעבור. והוא מסברא דמאי חזית דדמא זיך סומק טפי דילמא דמא דהאי גברא סומק טפי. - ובביאור הדין, חקר בחידושי רבינו חיים הלוי (על הרמב"ם, בהל' יסודי התורה) דיש לפרש בתרי אנפי. - דיש לפרש הא דאמרינן סברא זו דמאי חזית, דמכיון שהן שקולין, ממילא הוי הדין שצריך להיות בשב ואל תעשה, ועל מעשה בידים יהרג ולא יעבור. - או דלמא דיש לפרש דכיון ששקולין הן ממילא אי"ז נדחה מפני פיקוח נפש, ואין חילוק בין שב ואל תעשה למעשה בידים, דלעולם אין בה דין דחיה, וממילא הוי דינא דיהרג ולא יעבור בכל גוויי וגם ברציחה גופא אם היה שב ואל תעשה בגוונא דיש בה דין רציחה ג"כ אמרינן דמכיון דשקולים הם ואין חבירו נדחה מפני פיקוח נפש, ממילא יהרג ואל יעבור, כיון דלא חלה דין דחיה בהרציחה.

דברי הגר"ח הלוי בספרו הל' יסודי התורה

ויעווי"ש בדברי הגר"ח שכתב: "ונראה דכן הוא כפירוש השני שכתבנו, מהא דאיתא בב"מ (דף ס"ב) שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים כו', עד שבא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי אחיך, הרי דאע"ג דהתם הוי בשב ואל תעשה, ועוד יותר דלא הוי התם דין רציחה כלל ורק משום דין הצלה, ומכל מקום צריכין לקרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין, וש"מ דדוקא בהצלה דאיכא קרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין, אבל ברציחה דליכא קרא בכל ענין יהרג ואל יעבור בשב ואל תעשה, ובלא עביד מעשה, אם אך יש בו דין רציחה". ע"ש.

הכרח מרן הגר"ח הלוי מסוגיא דב"מ ס"ב ע"א

יב) ויסוד דבריו, להוכיח דאין גדר מאי חזית דדמא זיך סומק טפי מפאת ששניהם שקולים וממילא הוי בשב ואל תעשה, אלא דמכיון דשקולים הם אינה נדחית מפני פיקוח נפש בין בשב ואל תעשה בין בקום ועשה, מהא דדרש רבי עקיבא בב"מ (ס"ב) בשנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד קיתון של מים ואם שותין שניהם מתים ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב, דחייך קודמין. הרי דאפילו בשב ואל תעשה, וגם אין זה מעשה רציחה אלא הצלה, ומ"מ הוצרכנו למילף זאת מקרא. וממילא ברציחה דליכא קרא, בכל ענין יהרג ואל יעבור, אפילו בשב ואל תעשה. - וע"ש שביאר לפ"ז פסק הרמב"ם בעריות דאפילו דאשה קרקע עולם דתעבור ולא תהרוג. ע"ש.

הערה בדברי הגר"ח הלוי

יג) אמנם יש להעיר ע"ד הגר"ח הלוי, דנמצא דבן פטורא ורבי עקיבא פליגי בסברות הפוכות. דבן פטורא ס"ל דיציל את חבירו וימסור את נפשו להצלת חבירו. ורבי עקיבא ס"ל דחייך קודמין ויציל את עצמו. ותרווייהו לית להו דהוא וחבירו שוין ומה שרוצה להציל יציל. - וכבר העיר זאת בספר "מעיל שמואל" בסוגיא דסנהדרין (ע"ד). וע"ע בשו"ת

בנין ציון (ח"א סי' קע"ה), ובחזו"א (ב"מ ליקוטים סי' כ').

**ראיית מרן הגרי"ש אלישיב
זללה"ה מכתובות ס"א ע"א**

יד) והנה אם המציל המתעסק בהצלת נפשות רוצה להכנס למקום סכנה, אע"פ שמוסר נפשו מנגד, הוכיח מו"ז מרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה דמותר. - מסוגיא דכתובות (ס"א.), דאיתא התם עובדא במר זוטרא ורב אשי שישבו ליד הפתח של איזגור מלך פרס, ועבר שם מלצר שהוביל את מזונו של המלך. וראה רב אשי שפניו של מר זוטרא החוירו, דפניו היו זועפים שנתאוה למאכל, והיה בסכנת נפשות שאחזו בולמוס. הכניס רב אשי את אצבעו לתוך מנת המלך, ונטל המזון והניח בפיו של מר זוטרא כדי לרפאותו מהבולמוס. אמרו שוטרי המלך לרב אשי למה עשית כך, הרי הפסדת את מנת המלך, השיב להם רב אשי שראה רוח צרעת שורה על המאכל. ובדקו ומצאו כך, ושחררוהו מהעונש. וחכמים שאלו את רב אשי היאך סמך על נס, והשיב להם שראה רוח צרעת שורה על פני מר זוטרא. ע"ש. - והוכיח מזה מו"ז מרן הגרי"ש א, דאע"פ שאינו מחוייב להכניס עצמו למקום סכנה כדי להציל, מ"מ אין בזה איסור, ואם רוצה רשאי להכנס לסכנת חיים כדי להציל את חבריו מסכנה.

**דברי ה"זר זהב" דאין הכרע
מעובדא דכתובות ס"א ע"א**

טז) הן אמת, דבספר "זר זהב" ע"ד האיסור והיתר הארוך (שער נ"ט סימן ל"ח) כבר עמד בזה, וכתב: "אפשר שרב אשי סמך עצמו שבודאי יעשו לו נס, כמו שאמרו לו מאי טעמא סמכת אניסא. - ועוד אפשר דלא היה כל כך סכנה לרב אשי, משום שהיה קרוב למלכות, כדאיתא בגיטין (נ"ט). מימות רבי ועד רב אשי לא מצאנו תורה וגדולה במקום אחד." עכ"ד.

**דברי רש"י מהדו"ק דיש להוכיח
מסוגיא דכתובות הנ"ל**

טז) אכן בשיטמ"ק בכתובות (ס"א.) מפורש שרב אשי הסתכן ומסר עצמו למיתה כדי להציל את מר זוטרא. - וז"ל בשם רש"י

מהדורא קמא: "חזאי רוח צרעת דפרחא ביה במר זוטרא מרוב תאוה, ומסרתי עצמי למיתה." עכ"ל.

בביאור תשו' הרדב"ז

יז) ובאמת דבתשו' הרדב"ז (ח"ג סי' תרכ"ז) מתבאר דאסור להכניס עצמו לספק סכנה בכה"ג, שהרי כתב שאם יש ספק סכנת נפשות למציל, הרי זה חסיד שוטה. והובא ב"פתחי תשובה" (יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ט"ו). - ויתכן דהרדב"ז קמייירי דוקא בנידון שאלתו, שראובן הרוצה לקטוע ידו כדי להציל את שמעון מהריגת השלטון, דאיכא הפסד למציל בקטיעת ידו, ויש גם סכנת חיים בכה"ג, ולכן הו"ל חסיד שוטה. אבל אם משער בנפשו שינצל בהכנסו לסכנה, אי"ז חסיד שוטה.

דברי החת"ם

יח) והנה בחידושי "חתם סופר" בסוגיא דכתובות (ס"א.) עמד בזה, וכתב: "מאי טעמא סמכת אניסא, אמר להו חזאי רוח צרעת דפרחא עליהו. פרש"י, על מר זוטרא. פירוש משום הכי מסר נפשו לסכנת המלך, להציל מר זוטרא - וכן המהרש"א שכתב בחידושי אגדות שלו, הקשה מאי טעמא סמכת אניסא דהוה ס"ל לרבנן דסכנתו של רב אשי לגבי מלך, יותר מסכנת מר זוטרא, משום הכי קשיא להו מאי טעמא סמכת אניסא. ומשני, חזאי רוח צרעת פרח על מר זוטרא, וסכנתא דידיה גדול. - מבואר מזה, דמחוייב לסכן עצמו משום הצלת חבריו." עכ"ד.

**קושיית החת"ם על תשו'
הרדב"ז ח"ג סי' תרכ"ה**

יט) וכתב החת"ם לדון עפ"ז בתשו' הרדב"ז. - וז"ל החת"ם: "ודבר זה נשאל מלפני רדב"ז ח"ג סי' תרכ"ה, עכו"ם אמר לישראל או תניחני לקטוע ממך אבר אחד שאין בו סכנת נפשות, או אמית חברך. - והיה נראה לשואל ללמוד ק"ו דפיקוח נפש דוחה שבת, ושבת דוחה סכנת אבר אחד, מכל שכן שפקוח נפש ידחה סכנת אבר אחד, ומחוייב זה להניח לקטוע לו אבר אחד להציל חבריו. - ותשובת רדב"ז שם תמוהים בעיני, שהעלה שם שזה חסידות של שטות, מכמה טעמים. חדא, דרכיה דרכי

נועם, ואין זה דרכי נועם. הוא תמוה, אם כן מה יענה לבן פוטרירא דריש פרק איזהו נשך דשנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד קיתון של מים ישתו שניהם וימותו, וצריך לתת מימיו שבידו לחבירו, אע"פ שאינו מצילו, עד שבא רבי עקיבא ודרש חיך קודמים. אבל הצלת חבריו באבר אחד שלו אפשר לא פליג רבי עקיבא." עכ"ד.

**השנת החת"ם ע"ד הרדב"ז
בגדר עונשין מן הדין**

כ) והוסיף החת"ם בזה"ל: "ומה שכתב עוד שם רדב"ז [משום] אין עונשין מן הדין, הוא תמוה, [דאם כן] בטלת כל קל וחומר שבתורה, שאי אפשר שלא יהיה בקיומן הפסד ממון או טורח הגוף בקיום המצות, ונימא אין עונשין מן הדין. ולא שייך אין עונשין אלא כשהבית דין עונשין. אבל קיום מצות עשה שהאדם בבחירתו עושה רצון בורא ית"ש לא מיקרי עונשין מן הדין. - ובסנהדרין ע"ד ע"א תני רבי שמעון בן יוחאי אומר כו' וכי עונשין מן הדין כו', כבר כתבתי לעיל בחידושי פרק אלו נערות דלרבנן דאפילו יכול להציל באחד מאיבריו יכול להרגו ע"כ עונש הוא. אבל לרבי יונתן בן שאול שצריך להצילו באחד מאיבריו, אם כן אפילו אינו יכול להצילו לא נימא שהוא עונש כלל, אלא מיחס חס רחמנא עליו להצילו או את הנרדף, עיין ע"ז (ע"ג.) תוס' ד"ה להצילו וכו'. וכן הוא דאמר אביי ביכול להציל באחד מאיבריו, ורבי יונתן בן שאול היא אשיגרת לישנא בעלמא אמר ביכול להציל, אלא אפילו אינו יכול להציל רק כיון דרבי יונתן בן שאול היא, ממילא אינו לעונש רק להצלה, ולא שייך קים ליה בדרבה מיניה. והכלל קיום מצוה אינו עונש. ודברי רדב"ז תמוהים." עכ"ד.

השנת החת"ם בעונש תמורת הנזק

כא) וכתב החת"ם: "ומה שכתב [הרדב"ז] עוד, דריש פרק החובל (ב"ק פ"ז.) קאמר עין ולא נפש, ועין תחת עין. גם זה תימה, מה ראייה התם מעין מיירי, ושורייקא דעינא

בלבא תליא, כדמייתי השואל שם בעצמו, וכיון דעין תחת עין ממון, הוא הדין כויה ופצע הכל ממון. עכ"ד.

ביאור החת"ם לסכנת רב אשי

כב) ויעווי"ש בחת"ס שהאריך לפלפל בתשו' הרדב"ז הנ"ל, וסיים: "ובשמעתין נ"ל דסכנת רב אשי אצל המלך היה לקטוע אצבעו ע"י סם, ומשום הכי סמיך אניסא להציל מר זוטרא שהוא סכנת כל הגוף". עכ"ד.

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי
(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה
לפי סעיף 46
לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,
טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office:

21 Harav Kotler St.

Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

